

Házassági kapcsolatok

Mikes Imre átfogó, részletes ősvonal-jegyzékeiből¹²⁶ nem nehéz meghatározni, hogy a közvetlen felmenők és az ősök különböző nemzedékei mikor és milyen jellegű házassági kapcsolatban álltak a székely primorokkal, valamint más magyar főnemesi családokkal. Eleinte a székely primorok fiai és lányai inkább egymás közt házasodtak. Ha csak a Mikes Imre egyeneságú ősfáját nézzük, megfigyelhető, hogy a Mikes ősapától kiinduló, majd a 17. század második felében uzoni ággá formálódó elődök életében elsőként 1603-ban II. Benedek, háromszéki királybíró kötött házasságot belső erdélyi főnemes lánnyal, magyargyerőmonostori Kemény Zsófiával, másodszor pedig a század vége felé Mikes Kelemen fia, III. Mihály vett feleségül hasonló rendű-rangú lányt, Apaffi fejedelem kancellárjának, bethleni Bethlen Farkasnak a lányát, Bethlen Druziannát. Balogh Judit, azt vizsgálva, hogy a hasonló esetek nem az ifjú férj karrierépítő stratégiájának voltak-e részei, Trócsányi Zsoltnak ad igazat, miszerint nem volt olyan erdélyi család, amely a fejedelemség időszakában mindvégig „képviseltné tudná magát a tanácsban”. „Ebből is kiderül – állapítja meg –, hogy a funkciók megtartásában fontos ugyan a családi háttér, de annak tartósságát nem garantálja. [...] A fejedelemség korában a székelyföldi primor »esze és kardja után« boldogult életpályájának alakításában. (Balogh 2013: 276.) Persze a primorokon belül is voltak különbségek. Ugyanis a III. Mihály édesanyja, Kálnoky Zsuzsanna sem akárki lánya volt, hanem Sepsiszek egyik kiemelkedő családjáé, amely már Nagy Lajost idején ármálist (nemesi oklevelet) nyert. (Balogh 2005: 38.) A székelyeknél tekintélyesnek számított a Petki család is, akinek Róza nevű lányát Mikes István vette el (Balogh 2005: 35). De később bekerültek házastársul a családba olyan gazdag főnemesek is, mint a Hallerek – az 1815-ben elhalálozó Mikes Antal felesége, Haller Zsuzsanna Haller Jánosnak, a gubernium elnökének volt a lánya.¹²⁷ A Csesztvei levéltár 0023-as oklevelében Haller Jánosné Daniel Susanna végrendeletében hagyakozik, jelzi eddigi besegítése lépéseit az anyai ágon elárvuló család anyagi helyzetének javításában, és jelöli ki az unokáinak szánt pénzadománybeli örökségét.

A házasságkötések egyik jellegzetes esettípusa a nemzetségen belüli endogám házasság volt. Ez több esetben a korábban szétvált ágazatokat kötötte össze. Pl. a Mikeseknél a két (uzoni és zabolai) ág kapcsolódott össze, amikor az ágalapítók lezármazottjai: az egyikük unokája, Mikes János (†1815), a másikuk lányát, Mikes Rózát (†1821) vette el. A két ág három nemzedékkal később ismét közeledett egymáshoz azzal, hogy az uzoni ági Mikes Sándor (1905–1945) a zabolai ági Mikes Évát (1905–1978) választotta házastársul.

126 Pop Antal kéziratái.

127 Magyarcsesztvei Levéltár 0023. Árva Haller Jánosné Daniel Susanna végrendelete (1782).

A Zichy család darufalvi ágazatában egyenesen két testvérnek, Gábornak (1827–1899) és Istvánnak (1836–1924) a gyermekei, Vladimir (1864–1929) és Melania (1881–1968) első fokú unokatestvérek lettek egymás házastársaivá.

Gyakoribb eset volt az, amikor a négy nemzetségből kettőből került ki a fiatal pár. Ilyen volt pl. a szülők nemzedékében a Bánffy és Mikes leszármazottak kereszt-házassága. Bánffy János (1810–1873) és Wesselényi Józefa (1812–1899) két unokája közül Bánffy István (1898–1944) elvette Mikes Emmát (1899–1929), Bánffy Eszter (1911–2004) pedig hozzáment Mikes Mihályhoz (1901–1982). Igaz, hogy Emma a Mikesek zabolai, Mihály azok uzoni ágához tartozott. Viszonylag gyakoriak voltak a Béli–Mikes házasságok. Ezekben minden bizonnyal szerepet játszott az uzoni és bodolai szomszédsági viszony is. A szépszülok nemzedékében a még ágakra szét nem váló Béli család Vince nevű őse (1753–1829), a Fogaras-vidéki főkapitány Mikes Zsuzsannát (1758–1834) kérte feleségül. A nagyszülok generációjában három kereszt-házasság kötöttet, Béli Ferenc (1872–1941), és Mikes Róza (1898–1962), Béli Emma (1873–1957) és Mikes Kelemen (1865–1918), valamint Béli Zsófia (1874–1930) és Mikes Zsigmond (1867–1951) között. A Béliek mindhárman a család mezőmehesi ágához tartoztak, és testvérek voltak, a Mikesekből két testvér az uzoni ágból, a harmadikuk, Zsigmond a zabolai ágból származott. Ez az elv a Mikes Borbála szülői generációjánál is jelentkezett, amikor is az említett Béli Ferenc–Mikes Róza házaspár leánya, Béli Ilona (1903–1935) hozzáment a Mikes Kelemen–Béli Emma házaspár fiához, Mikes Mihályhoz, tehát kétszeres első unokatestvérehez. A házasság azonban Ilona korai halála miatt rövidre sikerült. A Béli–Bánffy-kapcsolódásra is van példa, a régi időkből a 10. nemzedékből, Béli Kelemen (1599–1625) és Bánffy Zsuzsanna esetében.

Nincs elég terem kitérni a közeli felmenő generációkkal házasságra lépő valamennyi eminens nemzetségre, amilyenek a dédszülok közül a széplaki gr. Horváth-Tholdyak, majd Petrichevichék, a bethleni Bethlenek, a széki gr. Telekiek, az ükszülok nemzedékében a br. Bornemiszák, br. Jósikák, br. Danielek, a br. és gr. Wesselényiek, majd a szépszülokknél a Lázárok, Csákyak, Szentkeresztiek, Csereyek, Kenefyek, Zeykek és Kemények. Közülük egyet-kettőt csupán izelítőül mutatok be.

A dédszülok generációjában jelen levő Horváth-Tholdy család, mely a Petrichevich-Horváthokkal örökbefogadás által kapcsolódott össze, a Mikes vonalon lépett be a családba. A Petrichevichék Dalmáciában az ősfoglaló *Mogorovich* nemzetség tagjai, a tatárjárást követően kerültek Horvátországon keresztül a magyar Szent Korona országába, ahol előbb, új lakóhelyükről *Raduchiaknak*, aztán *Petrusichoknak*, végül Petrichevicheknek nevezték magukat. Erdélybe a török hódoltság idején költöztek át. Kezdvé a horvát bánági funkcióval, nemzedékeken keresztül udvari ember, politikus és harcos tagok kerültek ki közülük. Több rendbeli előzmény után a bárói, majd grófi rangemelést a 19. század közepén, illetve végén kaptak.¹²⁸ Bánffy–Perusits-kapcsolatot már a 16. század elejéről, a Mikes Imrétől számított 15. generációból ismerünk: losonczy Bánffy Istvánnak (1514–1565), aki megkapta a meg-

128 Forrás: *Petrichevich-Horváth család címszó* (Wikipédia), Gudenus 1999.

szekularizált Pálos kolostort Nagyaluban, Perusits-Horváth Katalin volt a felesége.¹²⁹ Az ősvonalban csaknem minden nemzedékben találunk Petrichevich-Horváthokat, csak azt nem lehet pontosan megállapítani, mennyiben újabb kapcsolatot megvalósító személyekről, és mennyiben csak közvetlen felmenőkről van szó. Valószínűleg az új házasság egyszersmind az ágak újbóli összekapcsolódását is jelezte az esetben, ha mind a férj, mind a feleség vezetékneve az elemzett 5 család valamelyikéből való. Erre példa, hogy az 1724–1776 közt élő Petrichevich-Horváth Mózes és losonczy Bánffy Judit esete.¹³⁰ Az 1770-es években született Petrichevich-Horváth Zsigmondhoz egy Bánffy leány (Mária) ment hozzá, miközben a Zsigmond leányunokatestvérét, Terézt egy Bánffy fiú (Sámuel) vette el. Az 1869-ben született Bánffy Ferenc pedig először Petrichevich-Horváth Zsigmond dédunokáját, Idát, majd az ő unokatestvérét, Hortensiát választotta nejeül.¹³¹

A bethleni gr. Bethlenek Erdély legjelesebb főnemesei közé számítottak.¹³² Történetük visszanyúlik a honfoglalásig. Első ismert ősük, a Becse-Gergely nembeli, 12. század közepe tájt élt Ant (Ont). Az ő unokájától eredt az Apaffi család is. Áttételesen, a Bethlen ősök révén a Bánffyak is Anttól számítják családjuk eredetét.

A Bethlen nemzetség tagjai a főnemesekhez hasonlóan katonai és hivatali karriert futottak be. Hősiességük jutalmául birtokadományon kívül engedélyt kaptak Bethlen várának, majd a keresdi várkastélynak a felépítésére. Hárman, János, Farkas és Miklós kancellári tisztséget viselt. Voltak köztük országgyűlési képviselők, miniszterek,¹³³ ellenzéki politikusok, történet- és emlékirat írók.¹³⁴ Mikes Borbálák egyenes ági vonalában a 4. felmenői generációban találkozunk először velük, a Bethlen Emma (1873–1957) dédanya, gr. Béli Ákos (1846–1932) felesége személyében. Ettől felfelé, Mikes Imre őstáblájában a 20. generációig folyamatosan jelen vannak, valamennyiben igen nagy számban úgy is, mint a az eddig említett elődök házassági rokonainak felmenői, de úgy is, mint a Mikesekkel, Bánffyakkal, Béliekkel, Zichyekkel, Telekikkel, Horváth-Tholdyakkal ismételtlen párt alkotó házastársak. Pl. a különböző nemzedékeken az egy Béli–Bethlen pároson kívül 8 Bánffy–Bethlen, 1 Mikes–Bethlen, 5 Bethlen–Bethlen, és az ük- és szépszülok további nemzetségeit is bevonva, 4 Teleki–Bethlen, 2 Wesselényi–Bethlen, 3 Kemény–Bethlen együttest találtam.

Eszerint egy-egy népesebb és nevesebb nemzetség viszonylag rövid idő alatt számos család közt létesít rokoni viszonyokat. Teljesen indokolt tehát a Borbála grófnő álláspontja, miszerint (csaknem) az arisztokratáknál mindenki mindenkivel rokon,

129 Pop Antal: Mikes Imre őstáblája.

130 Forrás: Petrichevich-Horváth de Széplak family.

131 Forrás: <http://genealogy.euweb.cz/hung/petrich2.html>

132 A nemzetség jellemzéséhez Bánó 2004: 44–45.

133 Bethlen András az 1890-es években földművelésügyi miniszterként, gr. Bethlen István a trianoni diktátumot követő időszakban miniszterelnökként, Bethlen Béla pedig 1940–1944 közt Észak-Erdély kormánybiztosaként működött.

134 Bethlen Farkas Erdély 1526–1609 közötti történetét írta meg, Bethlen Miklós és Bethlen Kata pedig élete tanulságain elmélkedett (Bethlen F. 2000–2006; Bethlen M. 1804, 1858–1860; Bethlen K. 1881).

csak a fokokban, meg a rokonság tartás intenzitásában, vagy esetleg annak pontos eredeztetésben vannak különbségek.

Eddig a Mikes Borbáláék egyenes ági felmenői és valamely más nemzetség közti házasságkötések néhány esetét mutattuk be. Az oldalágak (egyfelől a testvérek, másfelől a párhuzamos ágak szintjén) egy sereg további nemzetséget vontak be a rokoni körbe. Ezt a négy család ágainak egyetlen, dédszülei nemzedékén figyeltem meg. Az uzoni Mikesek közé házasodott be egy *hídvégi és oltszemi Nemes* (János, 1834–1905), a zabolaiakéba egy *hídvégi gr. Mikó* (Eszter, 1821–1855) és egy német *Moser* leány (Zsófia, 1839–1921), a Béliakéba egy *tövisi br. Bálint* (József 1851–1922), az uzoniba egy *mezőkövesdi br. Huszár* (Erzsébet, 1856–1941), a zichi és vásonekeői gr. Zichy dédszülei testvércsaládjába egy *hédervári gr. Viczai* (Héder, 1807–1872), és néhány német család: a *grazi gr. Stubenberg* (Mária, 1821–1912), *br. Schelvittinghof* (Zsófia, 1824–1912). A Bánffyak fugadi ágába ékelődött be egy *galánthai gr. Esterházy* (Cecília, 1857–1946), és végül Bánffyak beresztelki ágazatába egy magyargyerőmonostori *Kemény* (Kálmán, sz. 1838), meg egy *czegei gr. Wass* (Béla, 1836–1936). Ezekhez még hozzájönnek a feleségek anyai nemzetségei. Természetesen, minél több gyermek van egy családban, annál szélesebb körű lesz a házassági rokonok száma.

A házassági rokonok tehát nemcsak kiterjesztik a rokonok körét, hanem a saját nemzetségek, azok utóbbi 200-300 évben szétvált ágai és különböző generációi közötti kohéziót is megteremtik. Pl. a magyarságnak sok jeles személyiséget adó, nagymúltú széki Telekiek (Kóczi 1990) a Mikes–Bánffy–Béli–Zichy nemzetség oldalágainál az időben közelebb, közvetlen felmenőiknél a távolibb nemzedékekben jelentkeznek. A fugadi Bánffyoknak, és a zabolai Mikeseknek már a szülei, a saját ágbeli, de oldalági mezőmehesi Béliaknak a nagyszülei, míg a saját- és egyenesági Bánffyoknak csak a dédszülei nemzedékében. De ágaktól és nemzedékektől függetlenül valamennyien számontartják a rokonságot.

A rokonság számontartásának mértékét és jellegét a családi levéltárban szándékosan, mégis esetlegesen megőrződött gyászjelentők és esküvői kártyák is jelzik. Pl. a Bánffyok szomorújelentéseiből 1-1 a nagymama, 1 az édesanya halálhíréről, 6 a nagynénikéről-nagybácsikáikról (az édesanyjának összesen nyolc testvére volt) értesít. De találunk köztük fugadi ágbelieket is, így a Bánffy Dánielét és a feleségét, a Zichy Máriaét (1897–2001), utóbbi anyaági unokatestvéreként közelítette a Bánffy rokoni szálat. Ezért két gyermekük, a Dénes (1957–2001) és Katalin, kislaludi és lubellei Lipthay Bálintné (†1992) halálhírét is közölték a családdal. Fugadi ágbeli volt Dezső (1900–1939) és felesége, Teleki Irma (1897–1983). A fugadi ággal erősítette a kapcsolatot a Bánffy család Gödemesterházi Uradalom néven osztatlanul használt erdőbirtoka. Ennek székhelyén, Palotailván laktak Dezsőék mint irányítók, szervezők, nagyon sokszor megfordult ott Dániel mint igazgató, és persze, részvényesekként, tisztviselőkként Borbála szülei és nagyszülei generációjának tagjai. Végül, megkapták még egy, a választói Bánffy ágba tartozó távolabbi rokonuk, Zsuzsanna, Kendeffy Gáborné (1888–1971) gyászjelentőjét is. A Kendeffyek elsősorban az úkanyai Wesselényi-ágon voltak rokonságban a Bánffyakkal, de mindany-

nyíuk felmenői közt voltak Teleki és Bethlen rokonok is. Ezért két további Kendeffy haláláról is értesítették őket. Erősítette a velük való kapcsolat intenzitását egy iskolai osztálytársi viszony is. Ma főleg a birtokok visszaszerzésével kapcsolatos közös törekvéseiket, tapasztalataikat osztják meg egymással. A Hunyad megyei Malomvíz nem esvén túl távol Uzontól, külföldről hazatérve, évente több ízben meglátogatják Borbáláékat.

Láttuk tehát, hogy az oldalági rokonok leszármazottaival is tarthatnak fenn szorosabb barátságot. Pl. az Atzélók a Bánffy dédapa leánytestvérérének, Ráchelnek Wass apától származó utódai, közbelső Bethlen vonalon keresztül, és így a saját generáció tagjai közt csak negyedfokú unokatestvéri viszony áll fenn, mégis közelebb állnak a szűk családhoz, mint jónéhány közelebbi rokonuk. Vagyis nem feltétlenül a rokonsági fok határozza meg a rokonszenvet, hanem a kapcsolattartás intenzitása. Egyébként a távolabbi rokonok leszármazásánál a közbelső vonalakat is számontartják, vagyis azt, hogy ki ki által rokon, de a pontosabb részletek tisztázása végett elő-előveszik Gudenus genealógiai munkáját. A családi emlékezet megőrzésében fontos szerepet játszottak a fényképek is. A főnemeseknél ilyenek már a 19. század második feléből is vannak.

A főnemesek házassági kapcsolatai társadalmi vonatkozásban endogámok voltak. A rang meglete meghatározóbb volt, mint annak fokozata. A család egyenesági felmenői közé néhány herceg is bekerült, így Zichy szépanya Khevenhüller-Metsch Mária (1759–1809), a beresztelki Bánffy nagyapa egyik sógornőjeként a szerémi herceg Odescalchi Anna (1889–1960), másikként a lengyelországi német Stolberg-Stolberg Ludovika (sz. 1915), a zabolai vonal szülői generációjába herceg Auersperg Károly (1892–1944). A Stolberg-Stolberg családot leszámitva, a többiek magyar indigenátussal (honfiúsítással) és magyar főrendiházi örökös tagsági joggal rendelkeztek, de az Odescalchiakkal ellentétben, az Auerspergek magyarországi ágat nem létesítettek, Khewenhüller-Metschek sem éltek már itt a 19–20. században. (Gudenus–Szentirmai 1989: 211; Gudenus 1990 I.: 74, 1993 II.: 72, 396–408.)

Rangon aluli (morganatikus) házasság egészen kivételesen fordult elő.

A szülők az előkelő származás mellett a vagyont és az annak gyarapítására való képességet is szem előtt tartották. *Tulajdonképpen mindenki mindenkinek rokona volt, mert a családi kapcsolatok úgy alakultak, egy társaságba jártak, egy bálba jártak mindenütt és egymást ismerték meg és egymással házasodtak össze. És a szülőknek így is volt a céljuk, hogy a birtokok egyben maradjanak, tehát mindenki úgy rendezte a társadalmi összejöveteleket, hogy a fiatalok egymást ismerjék meg, s egymással folytassák az életet és kössenek házasságot.* A birtoknövelésnek az egyik lehetséges formája a szomszédok összeházasodása volt, ezért a *szomszédal együtt rendezték a szüreti bált, s a májusi ünnepet, a teniszezést, az ozsonnákat.* De a lassúbb közlekedési viszonyok miatt is ez volt a legkézenfekvőbb: *mert régen nem autóval, hanem lovaskocsival jártak egymáshoz. Nem mentünk el 100 km-re, hanem a szomszédokhoz. És akkor azokkal volt meg az állandó kapcsolat, hozták őket össze, hogy ne kelljen erőszakolni azt a házasságot, hanem barátkozzanak össze, táncoljanak együtt, és akkor adódott a dolog.* Emellett nyaranként egyik-

másik vidéki kastélyban több napos összejöveteleket szerveztek, ahol az arisztokrata fiatalok színe-java találkozhatott egymással. Teleki Domokoséknál Gernyeszegen és Bissingen Nóránál Medgyesfalván voltak ilyen összejövetelek. Borbála szülei is egy ilyen alkalommal ismerkedtek össze. A teleket a közeli nagyobb városban – esetünkben Kolozsváron – töltötték, mert itt intenzívebb társadalmi életet lehetett élni, kaszinóba, bállokba, fogadásokra, színházba járni, műkedvelő előadásokat szervezni, közművelődési tevékenységeken részt venni, ismerkedni.

